

Nyt fra Sprognævnet

1992/1 · marts

Apostrofitis

Af Erik Hansen

Har De lagt mærke til det? Apostrof-s er over os: *Arne's Transport*, *Nørreport's Slagter & Viktualie*, *København's nye Fiskerestaurant* (alle eksemplerne fra KTAS's fagbog 1991). Med voldsom styrke vælter apostrof-s ind over vort skriftsprog. Vi ser det på skilte og i annoncer og reklamer: *Bamse's Bodega* (KTAS's fagbog), *A. Flink's Eftf.* (KTAS's fagbog), *Audi's berømmede sikkerhedssystem* (Politiken 31.10.91), *Kongevejen's Anlægsgartneri* (KTAS's fagbog), *Britta's Kostumer* (Jydsk Telefons fagbog 1990/91), *Vahle Hansen's*

Tømrer- og Snedkerforretning ApS (Jydsk Telefons fagbog). Men også i almindeligt skriftsprog maser apostrof-s sig beslutsomt på: »Dårlige resultater førte 6. august til, at Irma's administrerende direktør fratrådte sin stilling« (Samvirke okt. 1991), overskriften til statsministerens trontale 1991, udsendt fra Statsministeriet: »Statsminister Poul Schlüter's åbningsredegørelse i Folketinget«, Danmarks Radio meddeler i et brev at man mødes før optagelsen i *TV-Byens' forhal* (ja, apostroffen står forkert, men meningen er tydelig nok), og skoleelever skriver raskvæk *han's* og *hende's*, *den's* og *det's*.

Vi skal ikke vente nogen hjælp fra naboerne, for apostrof-s'et står efterhånden lige så stærkt både i norsk, svensk og tysk!

Hvad en apostrof kan bruges til

Hvad kan apostroffen bruges til ifølge Retskrivningsordbogen? Den bruges til at markere at en ordstamme og dens endelser ikke er knyttet så harmonisk sammen som i normale ord. Apostroffen står på det sted hvor der så at sige er et brud eller en dårlig forbindelse.

Det kan være fordi ordstammen er et tal, et bogstav eller en forkortelse: *1840'erne, s'et, EF's medlemslande*. Man kan også, men skal ikke, skrive apostrof foran en dansk endelse i fremmedord som ender på en stum konsonant eller *c*: *succes'er, trikot'en, franc'en*. Uden apostrof kan stavemåderne lægge op til forkerte udtaler: *fileten, portieren, francen*.

Apostroffen kan også vise et brud eller en dårlig forbindelse inde i et ord: *ska', hva' fa'en, syn's du?* Her er der faldet bogstaver ud.

Endelig har Retskrivningsordbogen et ægte og korrekt apostrof-*s*, nemlig i ejefald (genitiv) af ord som ender på *s*, *z* eller *x*: *Anders's kone, Schweiz's natur, en telefax's pris*. (Man kan også nøjes med apostrof alene: *Anders', Schweiz', telefax'*.) Desuden ved forkortelser uden forkortelsestegn: *DSB's køreplan, edb's fordele*. Men ellers findes der ifølge Retskrivningsordbogen ikke apostrof-*s* i dansk.

Man kan få grundigere besked om apostroffen i Retskrivningsordbogens § 6 og § 21.

Uden støtte i Retskrivningsordbogen er der nogle der går videre i brugen af apostroffen til at markere grænser ved brud eller dårlig forbindelse.

Man ser således tit apostrof brugt ved ejefald af institutionsnavne som består

af mange ord: *Kontoret for Fundne Sager's lokaler, Ministeriet for Kulturelle Anliggender's bekendtgørelse*. På den måde kan man sætte *s'et* »uden for parentes« og markere at det hører til hele navnet, ikke kun til det sidste ord. Men korrekt er det altså ikke.

Det mest udbredte ukorrekte apostrof-*s* er imidlertid det der optræder som ejefaldsendelse i person og stednavne, sådan som man ser det i eksemplerne ovenfor.

Navnets ukrænkelighed

Hvad kan nu være grunden til at apostrof-*s* i løbet af de sidste 5-6 år er rykket så stærkt frem? Det skyldes nok engelsk påvirkning, for danskere kan i både ind- og udland se pågående skilte som *Joe's Bar, Sotheby's* og *McDonald's*. I engelsk bruges apostrof-*s* dog ikke kun i navne, men også i andre ord i ental; og eksempler som *en anden's, landet's indbyggere* og *drengen's forældre* er trods alt stadig ualmindelige i dansk. Derfor er engelsk ikke tilstrækkeligt som forklaring.

Det hører sikkert også med at man har en meget fast forestilling om hvor meget der hører med til et navn: Navnet er *Peter* eller *Lise*, og i *Peters lillebror* og *Lises ketsjer* er det stadigvæk *Peter* og *Lise* der er navnene; *s'et* er noget som er klistret bagpå, ikke noget der hører med til ordet som i *drengens* og *pigens*. Et meget fint eksempel på dette er *Tidens Højskole's happy jazz kursus* (annonce i Politiken 9.8.1991): *Tidens* er ikke et navn, derfor ingen apostrof; men *Tidens Højskole* er et navn, og så kommer apostroffen!

**Vi modtager
gerne
CHECK's
som betaling**

**- mod forevisning af
ID-kort eller Dankort
med foto.**

Checkbeløbet må rundes op til
nærmeste hundrede kroner.

DSB restauranter og kiosker

Nogle af de apostrof-s'er der trænger sig frem i dansk, kan forklares som engelsk påvirkning. Det gælder dog næppe apostrof-s i *check's*. Det er nemlig forkert i både engelsk og dansk.

Dette at endelsen ikke opfattes som en del af navnet, ses også tit på den rent grafiske form. Navnet kan være med store bogstaver, endelsen med lille: *CARL PETERSENs BLOMSTER-HANDEL* (KTAS's fagbog), også med apostrof: *JAKOB JENSEN's Bådeværft* (KTAS's fagbog); eller *s'*et kan ligefrem være hævet lidt, så navnet står tydeligt og alene: *V. NIELSENs Stenhuggeri* (KTAS's fagbog).

Apostrof-*s* markerer altså grænsen mellem navn og endelse; det er så at sige en sikring af navnets ukrænkelighed: Navn for sig og grammatik for sig.

Apostrofysteri

Dansk Sprognævn kan imidlertid ikke anbefale den nye brug af apostrof-*s*, og den er da også indiskutabelt ukorrekt for så vidt som den er i modstrid med Retskrivningsordbogen. Man kan godt have en vis sympati for trangen til at markere navnes ukrænkelighed ved hjælp af apostroffen, og det er jo en videreførelse af grundreglen for apostroffen. Men da vi i forvejen har korrekte regler for anvendelse af apostrof-*s* til andre formål, får vi et meget stort sæt krydsende regler, og det vil nok give megen forvirring på området.

Faktisk kan vi se det allerede nu. Der optræder efterhånden sære apostrof-*s'*er som ikke har med navne eller med ejefaldsendelser at gøre: En slagter i Roskilde udstiller nogle tynde snackpølser og skriver på skiltet: *Spise's kolde*; et edb-firma trykker en bestillingsblanket og forsyner den med opfordringen *Fax'es til 48 14 10 01* (Politiken

5.11.1991). Et københavnsk herreekvi-peringsfirma som på en humoristisk selvironisk måde lægger vægt på at være meget britisk, meddeler i sine annoncer at man har fordelagtige tilbud på *cottoncoat's*, *housecoat's* og *trenchcoat's* (Politiken 26.10.1991), med et engelsk flertals-*s*, som i engelsk absolut ikke skal have apostrof. Genboen på Strøget er en restaurant med navnet *Meal's*; det er engelsk og skal betyde 'måltider', men apostroffen er altså galt engelsk. Også *Alt i Ride*, *Væddeløb's* og *Sygebeslag* (KTAS's fagbog) og *Ordbog's-redaktionen* (Politiken 21.6.1991) har vi fundet. Helt mystisk er en kuvert med påtrykt *LYNGBY' UDDANNELSES-CENTER*, på samme måde i firma-stemplet. Det kan se ud som om det danske folk er ved at blive grebet af et apostrofysteri!

Dansk Sprognævn advarer mod den ukorrekte brug af apostrof-*s* og opfordrer alle skrivende til besindelse.

Sandsynligvis forgæves.

Erik Hansen (f. 1931) er professor i moderne dansk sprog ved Københavns Universitet, formand for Dansk Sprognævn.

RETSKRIVNINGSHISTORIE

Moderne Retskrivning i 100 Aar

Af Henrik Galberg Jacobsen

I Februar 1992 kunde moderne dansk Retskrivning fejre sit 100-Aars Jubilæum. Den 27.2.1892 udsendte Kirke- og Undervisningsministeriet den Bekendtgørelse om Retskrivningen, der endnu i Dag er det principielle Grundlag for dansk Retskrivning.

1892-Bekendtgørelsen

Den lange og kringlede Forhistorie til 1892-Bekendtgørelsen kommer jeg ikke ind paa her. Hovedlinierne i den kan man følge i Allan Karkers Artikel »De historiske principper i dansk retskrivning« (Nyt fra Sprognævnet 1990/2, S. 4-9) og i min Artikel »Retskrivningsdebat« (1985/3, S. 1-4).

Den umiddelbare Forhistorie begynder i 1885 med, at Kirke- og Undervisningsminister Jacob Scavenius nedsetter en Retskrivningskommission. Og i 1888 bliver der som et Forvarsel om de Retskrivningsregler, man planlagde, udsendt en detailleret »Meddelelse fra Kirke- og Undervisningsministeriet angaaende fremtidige Retskrivningsregler« (24.7.1888). I 1889 kommer der en egentlig Bekendtgørelse med de Retskrivningsregler, som Ministeriet vilde

have »fastslaaede til Brug og nøje Efterlevelse« i offentlige Skoler og Seminarier og i private Skoler med Eksamensret (7.6.1889).

Og i 1892 udsendte Ministeriet saa den endelige Bekendtgørelse om Retskrivningen – 9 tætskrevne Sider i Lovtiddende for Kongeriget Danmark for Aaret 1892 (S. 142-151). Den svarede i Hovedtrækkene til Bekendtgørelsen fra 1889, men maatte dog paa enkelte Punkter foretage et Tilbagetog. Den fastslog bl. a., at Tallet 16 skulde staves *seksten*! I 1889-Reglerne havde man nemlig indført Stavemaaden *sejsten*, men den vakte en saadan Opstandelse, at den altsaa maatte trækkes tilbage 3 Aar efter.

Man havde ligeledes i 1889 forsøgt sig med Formerne *Dej* og *sej*, uden stumt *g* til sidst. Men i 1892 blev Formerne med *g*, *Dejg* og *sejg*, genindførte ved Siden af de to mere lydrette Former – endog med en Markering, der viste, at Formerne med de stumme *g*'er vare dem, som Ministeriet foretrak. (Først med Retskrivningsordbogen af 1955 blev de stumme *g*'er i *dej*, *fej* og *sej* endeligt fjernede fra officiel dansk Retskrivning).

I øvrigt gav Retskrivningsbekendtgørelsen Regler for bl. a. store og smaa Bogstaver, for Orddeling ved Linieskifte, for Særskrivning og Sammenskrivning (f. Eks. *bag paa Vognen*, men *sidde bagpaa*), for Brugen af *e* over for *æ* (f. Eks. *Bjerg/Bjærg*), for Brugen af *i* over for *j* (f. Eks. *Smedie/Smedje*), for Stavning af Fremmedord.

Stavning af Fremmedord

Hvad angaar Stavingen af Fremmedord, er det stadig Principperne fra dengang, der gælde. Hovedreglen lød: »Fremmede Ord, der ere fuldt optagne og indgaaede i Sproget og i Udtalen have tabt de fremmede Lyde, skrives efter Sprogets almindelige Regler«. – Eller med andre Ord: »Fremmedord, der ere blevne almindelige i Dansk, og som udtales paa Dansk, skulle ogsaa skrives paa Dansk«.

Det er dette Fordanskningsprincip, der allerede for 100 Aar siden bevirkede, at man skrev f. Eks. *Kaptajn, Kontor, Løjtnant, nervøs, Ur* (mod tidligere *Capitain, Contor, Lieutenant, nerveus, Uhr*). Det er samme Princip, som førte til, at *Dræsine* i 1923 blev indført ved Siden af *Draisine*, at *miljø* i 1955 blev tilladt ved Siden af *milieu*, og at *føljeton* samme Aar afløste *feuilleton* – og at *majonæse* i 1986 blev valgfri Form ved Siden af *mayonnaise*.

Fra moderne Retskrivning til moderne retskrivning

Artiklen har indtil nu været skrevet med »moderne retskrivning«, forstået som den retskrivning der blev fastlagt i bekendtgørelsen fra 1892. (Hvor langt var De kommet før De lagde mærke til det?). Det er stadig 1892-bekendtgørelsen der er grundlaget for officiel dansk retskrivning. Når retskrivningen i dag ikke desto mindre ser noget anderledes ud end den gjorde i 1892, skyldes det at der i løbet af de sidste 100 år er sket forskellige reguleringer i retskrivningen.

Allerede i år 1900 kom der en ganske

kort bekendtgørelse om retskrivningen (15.12.1900). Den drejede sig om brugen af udsagnsordenes flertalsformer, og med den blev det omsider tilladt at skrive fx *vi blev* i stedet for *vi bleve, de skreg* i stedet for *de skrege, Fuglene er fløjne* i stedet for *Fuglene ere fløjne*.

Godt et år senere (25.2.1902) blev i en ny kort bekendtgørelse også kravet om flertalsbøjning af datids tillægsform ophævet, så at man nu kunne skrive fx *Fuglene er fløjet* i stedet for *Fuglene er fløjne*.

Den næste – og mest iøjnefaldende – ændring af retskrivningen var Hartvig Frischs retskrivningsreform i 1948 (22.3.). Med den blev de store begyndelsesbogstaver i navneordene afskaffet, bolle-å blev indført i stedet for *aa*, og datidsformerne *kunde, skulde* og *vilde* blev erstattet af former uden stumt *d*: *kunne, skulle* og *ville*. Retskrivningsreformen er nærmere omtalt i Arne Hamburgers artikel »For 40 år siden« (Nyt fra Sprognævnet 1988/1, s. 10-11).

Og fra 1948 har moderne dansk retskrivning så lignet sig selv. De ændringer der siden er sket, har ikke været principielle eller systematiske, men har kun vedrørt skrivemåder af enkeltord. Disse ændringer er ikke kommet ind i sproget via bekendtgørelser, men via de reviderede udgaver af den officielle retskrivningsordbog der blev udsendt i 1955 og i 1986. Det drejer sig om ændringer som de følgende: *een* > *én, rekrutere* > *rekruttere, vædske* > *væske, tidt/tit* > *tit* (1955); *bolsje* > *bolche/bolsje, ladden* > *loden, saksofon* > *saxofon, viis* > *vis, yoghurt* > *jogurt/yoghurt* (1986).

1998-bekendtgørelsen?

Som det kan ses af eksemplerne ovenfor, indføres der undertiden officielle stavemåder (fx *bolche* og *saxofon*) som ikke passer med fordanskningsprincippet fra 1892. Det kunne se ud som om der er et princip der – i hvert fald nogle gange – kan overtrumfe principperne fra 1892. Og det er der da også, nemlig princippet om hensynet til den faktiske sprogbrug: Stavemåder der er almindeligt brugte – af gode og sikre sprogbrugere, vel at mærke – anerkendes som officielle stavemåder.

Det er dette sprogbrugsprincip der ligger bag de allerfleste ændringer i de forskellige udgaver af den officielle retskrivningsordbog, fx i 1955- og 1986-udgaven. Men det er samtidig et princip der ikke er nævnt udtrykkeligt i hverken 1892-bekendtgørelsen eller i de senere bekendtgørelser fra 1900, 1902 og 1948. Det er ikke så underligt at det mangler i 1892-bekendtgørelsen, for den retskrivning der blev fastslået med bekendtgørelsen var på adskillige punkter i uoverensstemmelse med retskrivningen hos mange gode og sikre (om end sprogligt konservative) sprogbrugere.

Men det er ikke desto mindre uheldigt at et så vigtigt retskrivningsprincip – måske det vigtigste for dansk i dag – ikke står i de dokumenter der stadig udgør det principielle grundlag for den danske retskrivning. Også på andre punkter er bekendtgørelsen fra 1892 noget utidssvarende, fx er principperne for stavning af fremmedord først og fremmest formuleret med henblik på fremmedord fra fransk, græsk og latin, og ikke med tanke på den kraftige påvirk-

ning fra engelsk der først senere viste sig at blive tilfældet. Alt i alt må det nok erkendes at der i dag er et behov for en ajourføring af retskrivningsbekendtgørelsen.

Anledningen til denne artikel var 100-året for retskrivningsbekendtgørelsen fra 1892. Om 6 år fylder Hartvig Frischs retskrivningsreform 50 år. Allerede nu kan vi passende begynde at overveje om ikke retskrivningsjubilæet i 1998 bør markeres, ikke med en ny retskrivning, men med udsendelsen af en revideret og ajourført udgave af principgrundlaget for moderne dansk retskrivning.

Henrik Galberg Jacobsen (f. 1944) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

NAVNE

Nye stater og områder

Den seneste tids politiske omvæltninger, først og fremmest opløsningen af Sovjetunionen i en række selvstændige stater, har også givet anledning til nogle sproglige problemer i dansk. Hvad skal man kalde de nye stater og områder der nu pludselig er kommet i søgelyset? Og hvad hedder indbyggerne i dem?

Disse spørgsmål blev drøftet på et møde i Dansk Sprognævns arbejdsudvalg i slutningen af januar 1992, og i begyndelsen af februar udsendte nævnet i en pressemeddelelse nedenstående liste med Sprognævnets anbefalinger. At Sprognævnet i listen anbefaler bestemte former, udelukker ikke at også andre former må accepteres. Det gælder fx de traditionelle betegnelser *Kirgisien* og *Moldavien*, der stadig forekommer ved siden af dem som Sprognævnet anbefaler, *Kirgisistan* og *Moldova*.

Udtale er kun angivet hvor der synes at være tvivl.

DEN TIDLIGERE SOVJETUNION

Armenien

armenier
armensk

Aserbajdsjan [trykket ligger på stavelsen
-dsjan]

aserbajdsjaner [trykket på *-dsjan-*]
aserbajdsjansk [trykket på *-dsjansk*]

Estland

ester el. *estlænder*
estisk

Georgien

georgier
georgisk

Hviderusland

hviderusser
hviderussisk

Kasakhstan [trykket på *-stan*]

kasakher [trykket på *-sakh-*]
kasakhisk [trykket på *-sakh-*]

Kirgisistan [trykket på *-gi-*]

kirgiser [trykket på *-gi-*]
kirgisk [trykket på *-gi-*]

Letland

lette
lettisk el. *letlandsk*

Litauen

litauer
litauisk

Moldova [trykket på -do-]
moldover [trykket på -do-]
moldovisk [trykket på -do-]

Rusland

russer
russisk

SNG

Forkortelse af russisk *Sodrusjestvo Ne-savisimykh Gosudarstv*. Som dansk betegnelse anbefaler Dansk Sprognævn *Fællesskabet af Uafhængige Stater*, med den evt. kortform *Statsfællesskabet*. (Russisk *sodrusjestvo* betyder 'fællesskab').

Tadsjikistan [trykket på -dsji-]
tadsjiker [trykket på -dsji-]
tadsjikisk [trykket på -dsji-]

Turkmenistan [trykket på -me-]
turkmener [trykket på -me-]
turkmensk [trykket på -mensk]

Ukraine [ukra-ine, med trykket på -i-; udtalen »ukrejne« har også en vis udbredelse, men Sprognævnet anbefaler altså ukra-ine]
ukrainer [ukra-iner]
ukrainsk [ukra-ínsk]

Usbekistan [trykket på -be-]
usbeker [trykket på -be-]
usbekisk [trykket på -be-]

JUGOSLAVIEN

Bosnien

bosnier
bosnisk

Hercegovina [trykket på -vi-]
hercegoviner [trykket på -vi-]
hercegovinsk [trykket på -vi-]

Kroatien

kroat el. *kroater*
kroatisk

Makedonien

makedoner el. *makedonier*
makedonsk el. *makedonisk*

Serbien

serber
serbisk

Slovenien

slovenere
slovensk

HISTORIEN OM ET ORD

Stamina

Af Pia Jarvad

Sprognævnet er ved flere lejligheder blevet spurgt om ordet *stamina*, hvad det kommer af, hvad det betyder, og hvor almindeligt det er.

Ordet *stamina* betyder 'evne til at udholde træthed, sygdom eller afsavn', 'legemlig styrke', 'modstandskraft', 'udholdenhed'. Ordet kommer oprindelig fra latin, hvor det er flertal af ordet *stamen*. Noget tyder på at det er et ord der er blevet kendt i dansk via engelsk, hvor det har været brugt i denne betydning siden første halvdel af 1700-tallet.

Det er ikke mange steder ordet kan slås op. Det er ikke med i danske fremmedordbøger, i Ordbog over det Danske Sprog eller i Nudansk Ordbog. I en engelsk-dansk ordbog (B. Kjærulff Nielsen: Engelsk-Dansk Ordbog, 1991) er det engelske ord *stamina* ikke oversat til dansk *stamina*, men derimod oversat med 'modstandskraft, udholdenhed'; det samme sker i Jens Axelsens mindre engelsk-danske ordbog (Engelsk-dansk Ordbog, 1988). Redaktørerne har altså ikke anset *stamina* for et dansk ord.

Vi har kun fundet det i en norsk fremmedordbog (Bjarne Berulfsen og Dag Gundersen: Fremmedordbok, 1974) hvor betydningen er angivet som 'utholdenhed'.

Ordet er, som det fremgår ovenfor, ikke særlig almindeligt hverken i skrift eller i tale. Men det er dog vores indtryk at ordet er på vej til at blive mere almindeligt end hvad der fremgår af ordbøgerne, og man må håbe at det snart finder sin plads i fremmedordbøgerne.

Vi har således enkelte eksempler på det i vores samling af udklip fra aviser, bøger og blade, fx:

Ben Gurions utrolige fysiske stamina – ganske urokket af forudgående anstrengende officielle besøg i Sverige, Norge, Island og Finland. (Berlingske Tidende 7.9.1962).

Bokserens kamp med sig selv, de ekstreme fysiske krav .. det element af karakterstyrke, af stamina, der holder det hele i balance og på ret kurs. (Weekendavisen 1.7.1988).

Pia Jarvad (f. 1946) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

FORKORTELSER

Minutter, timer og sekunder

Hvordan forkorter man ordet *minut*? Slår man op i Retskrivningsordbogen (1986), får man at vide at det forkortes *min.*, altså med forkortelsespunktum. Men slår man op i Sprognævnets forkortelsesbog (Jørgen Eriksen og Arne Hamburger: Forkortelser i hverdagen, 1988), får man at vide at det forkortes *min*, altså uden punktum. Hvem har ret, Retskrivningsordbogen, som jo er nationens primære staveautoritet, eller forkortelsesbogen, som jo immerhen er den nyeste af de to bøger? Det spørgsmål er der flere der har stillet os. Her kommer et svar og en nærmere forklaring.

To forkortelsessystemer

Det er naturligvis uheldigt og uhensigtsmæssigt at Retskrivningsordbogen og Sprognævnets forkortelsesbog forkorter *minut* på hver sin måde. Uoverensstemmelsen bunder i at vi i dansk har to forkortelsessystemer, nemlig det traditionelle danske og det internationale. De to systemer fungerer normalt fint ved siden af hinanden, men en gang imellem – som her ved *min./min* – kommer de i konflikt med hinanden.

I det traditionelle danske forkortelsessystem sætter man normalt forkortelsespunktum i forkortelser der består af små bogstaver: *ca.*, *kr.*, *hr.*, *osv.*, *stk.*, *ma.* (*mandag*) osv. I det internationale system er det derimod reglen at forkortel-

serne aldrig har forkortelsespunktum: *m*, *kg*, *A* (*ampere*) osv. De to systemer er kortfattet, og med hovedvægten på det danske system, behandlet i § 42 (»Punktum som forkortelsestegn«) i Retskrivningsreglerne i Retskrivningsordbogen.

Det internationale system er udførligere beskrevet i en Dansk Standard og den tilsvarende Internationale Standard (DS/ISO 1000, 1. udg., 1983). Systemet omfatter de såkaldte SI-enheder og visse andre måleenheder og deres forkortelser (der i øvrigt i den nævnte standard omtales som *symboler*).

Flest måleenheder uden punktum

De internationale forkortelser og de danske forkortelser falder i de allerfleste tilfælde sammen, og det vil sige at de fleste danske måleenheder skrives uden punktum når de forkortes. Som eksempler på sådanne forkortelser nævner Retskrivningsordbogen (§ 42.1, s. 574) følgende:

cm, m, m², km, g, kg, dl, l,
kHz, dB, V, A, W

I den slags tilfælde, som altså er de allerfleste, er der ingen problemer. Men i ganske enkelte tilfælde er der ved siden af den internationale forkortelse en hævdunden dansk, som ikke uden videre har kunnet opgives til fordel for den tilsvarende internationale.

Det gælder først og fremmest ved tidsenhederne *time* og *sekund*. De forkortes på dansk traditionelt som *t.* og *sek.*, altså med det sædvanlige danske forkortelsespunktum. I det internatio-

nale system forkortes de *h* (= *hora*, der er latin og betyder 'time') og *s*, begge uden punktum. Specielt forkortelsen *h* virker fremmedartet på mange danske sprogbrugere, og det er utvivlsomt grunden til at *t*. stadig står stærkt som forkortelsen for *time* i almindelige tekster, således i avisartikler om hastigheder på veje, i opgørelser over timetal på arbejdssedler og lign. Man kunne naturligvis overveje at ændre *t*. til *t* – for i det mindste at få en udvendig lighed med de fleste andre forkortelser for måleenheder. Men det ville betyde et sammenfald med forkortelsen for *ton*, der jo netop skrives *t* uden punktum (både på dansk og i det internationale system).

Forkortelsen *s* for *sekund* ville i og for sig være brugbar på dansk, men her har *sek.* altså også holdt sig, måske støttet af at den anden tidsenhed *time* også blev forkortet på en måde der lå uden for det internationale system.

To sæt forkortelser for tidsenheder

På tilsvarende måde som ved *t./h* og *sek./s* må forkortelsen *min.* for *minut* opfattes som den traditionelle danske forkortelse svarende til den internationale *min* uden punktum. For tidsenhedernes vedkommende må man altså regne med to sæt forkortelser, et traditionelt dansk og et internationalt:

enhed	traditionel dansk forkortelse	international forkortelse
sekund	sek.	s
minut	min.	min
time	t.	h

Begge sæt kan bruges i danske tekster. De tre internationale forkortelser hører først og fremmest hjemme i mere faglige sammenhænge, bl.a. i naturvidenskabelige afhandlinger, artikler og rapporter og i forbindelse med andre forkortelser fra SI-systemet, mens de tre danske forkortelser især bruges i ikke-tekniske og almene tekster.

Det er som nævnt uheldigt at Retskrivningsordbogen og forkortelsesbogen har valgt hver sin forkortelse for *minut*. Forkortelsesbogen har utvivlsomt i højere grad end Retskrivningsordbogen følt sig forpligtet over for det internationale forkortelsessystem, og det har så haft den uheldige konsekvens at den traditionelle danske forkortelse *min.* forsvandt ud af forkortelsesbogen. Den står imidlertid stadig i Retskrivningsordbogen. Og så længe den står dér, er den korrekt.

At den internationale forkortelse *min* ikke står i Retskrivningsordbogen, kan på den anden side ikke tages til indtægt for at den ikke kan bruges. Retskrivningsordbogen har været meget tilbageholdende med forkortelser, og det betyder at en del anerkendte, men mere faglige, forkortelser ikke står i den, men kun i forkortelsesbogen (og i den Danske Standard). Det gælder bl.a. *Pa* (*pascal*, tryk, spænding), *C* (*coulomb*, elektrisk ladning) og *lx* (*lux*, belysningsstyrke).

HGJ

SPØRGSMÅL OG SVAR

Catalansk, catalonsk eller catalonisk?

Spørgsmål (fra en EF-oversætter): I tekster i Europa-Parlamentets Danske Oversættelsesafdeling anvendes normalt de spanske (castilianske) betegnelser for de autonome regioner i Spanien. I visse tekster er dette dog uhensigtsmæssigt, især når der er tale om mindretalssprog og -kulturer.

Vi benytter derfor i mange tekster *Catalonien* i stedet for *Cataluña* samt navneordet *catalonier* og tillægsordet *catalansk* (jf. Retskrivningsordbogen). Dette giver dog anledning til problemer da danske opslagsværker i flæng benytter andre former. Det hedder tilsyneladende altid *De Catalonske Bjerge*, mens indbyggerne både betegnes *cataloniere* og *catalanere*, og selv tillægsordet *catalonisk* har sneget sig ind.

Den geografiske betegnelse kunne få en til at tro at der, hvad tillægsordet angår, skelnes mellem sprog (*catalansk*) og andet (*catalonsk, catalonisk*). En sådan skelnen fremgår ikke af Retskrivningsordbogen, men folk bruger spontant de andre former. Hvad mener Sprognævnet?

Svar: Af de forskellige muligheder for afledninger til navnet *Catalonien* kan Sprognævnet først og fremmest sige god for *catalonier, catalonsk* og *catalansk*. *Catalonier* bruges om en indbygger i *Catalonien*. *Catalonsk* bruges om fx geografiske og historiske forhold, men ikke

om det sprog der tales i *Catalonien*. Og *catalansk* bruges om både geografiske og historiske forhold mv. og om sproget.

De har i øvrigt ret i at der i en del opslagsværker mv. skelnes mellem formerne *catalansk* og *catalonsk* (og sjældnere *catalonisk*), hvor *catalansk* bruges om det sprog der tales i *Catalonien*, mens *catalonsk* (og *catalonisk*) bruges som tillægsord i forbindelse med forhold der ikke vedrører sproget, fx geografiske og politiske forhold. Denne skelnen har imidlertid ikke fået indflydelse på oplysningerne i Retskrivningsordbogen (1986). Ordbogen nævner kun tillægsordsformen *catalansk*, der således kan betyde (1) 'det sprog der tales i *Catalonien* (og hvad der vedrører det catalanske sprog)', og (2) 'hvad der vedrører *Catalonien* og *cataloniere*' (fx *den catalanske selvstændighedsbevægelse, de catalanske sletter*).

I svensk har man ligesom i Retskrivningsordbogen (ifølge Svenska Akademiens ordlista över svenska språket) kun formen med *-ansk: katalansk* (tillægsord: 'hvad der vedrører *Catalonien* og *cataloniere*, inklusive sproget'), *katalanska* (navneord: 'sproget der tales i *Catalonien*'). I norsk har man derimod (ifølge Tanums store rettskrivningsordbok) den ovennævnte skelnen mellem *katalansk* (navneord: 'sproget der tales i *Catalonien*'; tillægsord: 'hvad der vedrører det catalanske sprog') og *catalonsk* eller *katalonsk* (tillægsord: 'hvad der vedrører *Catalonien* og *catalonierne*, eksklusive sproget').

Tillægsordsformen *catalonsk* er som nævnt ikke med i Retskrivningsordbog-

en, men bruges ikke desto mindre i en række udbredte opslagsværker. Det er derudover en form man uden videre kan danne til navnet *Catalonien* og den tilhørende indbyggerbetegnelse *catalonier*, der også er med i Retskrivningsordbogen. På denne baggrund må det være rimeligt at give valgfrihed mellem *catalansk* og *catalonsk* i betydningen 'hvad der gælder Catalonien og cataloniere, eksklusive sproget' (fx *de catalanske/catalonske sletteområder*, *De Catalanske/Catalonske Bjerge* (jf. nedenfor), *den catalanske/catalonske frihedsbevægelse*). Tillægsordet *catalonisk* forekommer i Sprognævnets egen ordsamling først og fremmest i forbindelsen *De Cataloniske Bjerge* og må formentlig, bortset fra i denne forbindelse, kunne lades ude af betragtning. Sproget der tales i Catalonien betegnes fortsat udelukkende *catalansk*. Sidstnævnte form bruges også som den eneste i betydningen 'hvad der vedrører det catalanske sprog', fx *de catalanske verber*.

Indbyggerbetegnelsen *catalaner* optræder i nogle (især ældre) ordbøger side om side med *catalonier*. Den førstnævnte svarer til fx svensk *katalan*, engelsk *Catalan* og tysk *Catalan*. Vi finder det dog rimeligst at man på dansk bruger formen *catalonier* (jf. Retskrivningsordbogen) da *catalaner* så vidt vi kan skønne ikke længere bruges nævneværdigt. Dette svarer til norsk, der ligeledes kun har formen *catalonier/katalonier*.

JS

Blå mandag

Spørgsmål: I en DSB-annonce har jeg set følgende: »Hvis De skal med toget i morgen, bliver risikoen for blå mandag mindre, hvis De stiller vækkeuret efter de nye togtider«. Kan man bruge *blå mandag* på den måde? I Nudansk Ordbog forklares det som 'fridag man selv har taget sig'. Men hvis man har taget sig en fridag, er der jo ikke noget tog man skal nå.

Svar: Betydningsforklaringen til *blå mandag* i Nudansk Ordbog er lige lovlig snæver. Det er rigtigt at ordet kan betyde 'fridag som man selv har taget sig'. Men det bør føjes til at der normalt er tale om en fridag som skyldes at man har været ude at bumle dagen før, dvs. en fridag som hænger sammen med at man har tømmermænd eller andre efterveer efter en fest eller lign.

Det er ligeledes vores indtryk at udtrykket *blå mandag* kan bruges om en dag – vel især en mandag – hvor man faktisk er mødt på arbejde, men hvor man på grund af udskejelser aftenen før er halvsløj, uoplagt og uproduktiv.

Herfra er der ikke særlig langt til den ret løse brug af udtrykket i DSB-annoncen. Dér betegner *blå mandag* nærmest en mislykket eller mindre vellykket dag i al almindelighed, fx en dag hvor man kommer for sent på arbejde og kommer skævt i gang med dagens opgaver. Det kan muligvis også have spillet ind at *mandag* i andre forbindelser kan bruges om noget negativt eller dårligt, fx i ord som *mandagsbil* og *mandagsprodukt*, der jo kan bruges til at betegne særlig uheldige eller fejlfulde eksemplarer.

Vi kan i øvrigt nævne at vi i vores samling af citater fra aviser mv. fra de seneste år har et eksempel på forbindelsen *blå torsdag* brugt om en torsdag med særlig dårlige tv-programmer: »Blå torsdag. Skal torsdag i fremtiden være den »blå« dag?« (Politiken 1968).

I de senere år har *blå mandag* også kunnet bruges om »mandagen efter konfirmationen hvor konfirmanderne har fri fra skole og sammen tager på indkøbstur, i Tivoli el. lign.« (Politikens Slangordbog, 2. udg., 1986).

Det danske udtryk *blå mandag* er lånt fra det tyske *blauer Montag*. Det er muligvis oprindelig blevet brugt om mandagen i den stille uge (ugen før påske), da kirkerne var smykket med blåt.

HGJ

Plak

Spørgsmål: Hvad hedder *plak* i flertal? I Retskrivningsordbogen er der ikke anført nogen flertalsform overhovedet. Sprognævnet har tidligere i telefon sagt at ordet bør skrives *plakker* i flertal. Men i vores »fagverden« (jeg er lægese-kretær) udtaler vi det i flertal med *s*. Vi har før ordet kom i Retskrivningsordbogen skrevet *plaques*. Kan man ikke forsvare at skrive *plaks* i flertal?

Svar: Det *plak* som er med i Retskrivningsordbogen, er det *plak* som tandlæger bruger om bakteriebelægning på tænderne, og som i de senere år er blevet et relativt velkendt ord, også uden for tandlægekredse. Når dette ord i Retskrivningsordbogen ikke har fået nogen oplysning om flertalsformen, skyldes

det at det så vidt vi har kunnet se, (næsten) ikke bruges i flertal.

Vi er nu blevet opmærksomme på at ordet også bruges om andet end belægning på tænderne, nemlig om en 'skive, plet, begrænset forhøjning i huden' (Zetterberg & Lindskog: Medicinsk Ordbog A-Z (1986)), vel svarende til forklaringen på *plaque* i Klinisk Ordbog (14. udg., 1991): ».. »plet«, bruges i dermatologien om pletformede elementer i eksantemer«. Brugt på denne måde er det mere nærliggende at der er behov for en flertalsform. Problemet er så hvordan en sådan flertalsform skal være.

Vi har tidligere svaret at vi vil foretrække flertalsformen *plakker*, og den vil vi stadig foretrække. Det er en regelmæssig dansk flertalsdannelse, og den svarer til den der fremgår af Vinterberg & Bodelsen: Dansk-Engelsk Ordbog (siden 1956), hvor det om ordet *plaque* oplyses at det i flertal får tilføjet endelsen *-r*. Hvis det på den anden side er sådan at de fagfolk der bruger ordet, faktisk *siger* »plaks« i flertal, så kan man ikke kategorisk afvise skrivemåden med *-s*: *plaks*. Og for nu at forvirre billedet yderligere, så kan man vel heller ikke se bort fra muligheden af simpelthen at bruge samme form i flertal som i ental, altså *plak*. Det svarer til at Retskrivningsordbogen ved ordet *job* har flertalsformen *job* og ved ordet *check* har flertalsformerne *check* og *checks*. – Men som nævnt er det altså flertalsformen på *-er* vi vil foretrække: *plakker*.

HGJ

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Telefax
31 54 03 60

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
31 54 22 11 (København
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-12 og 13-15)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 45 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan tegne abonnement ved at indbetale 45 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1992/1 · marts

Apostrofitis	1
Moderne Retskrivning i 100 Aar	5
Nye stater og områder	8
Stamina	10
Minutter, timer og sekunder	11
Spørgsmål og svar	13

Næste nummer udkommer i juni 1992.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Henrik Galberg Jacobsen

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København